

9. Stanje poslije Drugog svjetskog rata

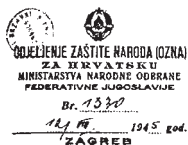
9.1. Uvod

Vojnom pobjedom zapadnih saveznika i SSSR stvoreni su uvjeti da se geopolitička karta na ovim prostorima kroji dogovorom ratnih pobjednika. Dogovorom u Jalti 1945. stvorena je nova Jugoslavija s komunističkim režimom. To su ujedno i počeci tzv. “hladnog rata”, jer se dojučerašnji saveznici, zbog ideoloških opreka, nisu mogli dogovoriti o svim otvorenim pitanjima. Iako je u nazivu druge Jugoslavije bilo istaknuto njezino federativno ustrojstvo (FNRJ) sva se vlast nalazila u Beogradu, u partijskom i državnom vrhu. Prema uzoru na sovjetski model vlasti i društvenog uređenja, druga Jugoslavija postala je centralistička država komunističkog tipa. Privreda prelazi u državno vlasništvo, a njezini bivši vlasnici istu gube bez ikakve naknade, a često su osuđeni i na kazne zatvora zbog “suradnje s okupatorom”.

To je vrijeme i “tršćanske krize” koja traje sve do 1953. godine, kojom su još uvijek otvorene zapadne jugoslaven-ske granice. Velik broj naših mladića nalazi se zbog te krize mobiliziran u Istri i okolici Trsta.

Bijeda i neimaština vladaju zemljom. Privreda je uništena, nedostaje osnovnih životnih namirnica. Nakon rata život se u Stajnici vrlo teško vraća u normalu. Preko stotinu i četrdeset, uglavnom mladih ljudi, izgubilo je svoje živote, a veći broj ostao je invalidima. O tridesetak udovica s dosta siročadi brinula se uglavnom rodbina i ljudi dobra srca. Uništene domove i gospodarske objekte trebalo je obnoviti, kako bi se stekli uvjeti za puko preživljavanje. Stajnička solidarnost dolazi opet do izražaja.

Ali to je i vrijeme kada znatan broj ljudi nestaje pod misterioznim okolnostima.

CENTRALNOM KOMITETU K.P. HRVATSKE

Dostavljamo vam radi znanja podatke koje smo primili dana 8.VIII.1945. godine i to:

Iz Bjelovara:

Uhapili smo grupu biv. HSS, koja je izdala letak na Bjelovarskom kotaru, o kojem smo vam ranije javili.

Iz Trsta:

U Trst je stigao sinovac Vlade Ilića, bivšeg predsjednika beogradske općine. Doputovao je iz Francuske, nema nikakvog traga dr. Iliću ministru unutrašnjih djela.

Veletrgovac Kubab iz Beograda priša u Trstu, da jugoslaven-ska delegacija Ministarstva trgovine za državne nabavke, koja se sada nalazi u Trstu, sastavljena je od tri člana OZK-e.

Iz Pule:

Jučer veliki pokret Engleske vojskeubacili parolu, da partizani imaju napustiti Istru, a Pulu da će okupirati Talijanska vojska. Velika aktivnost popova i dem. kršć. str. koja se jaša iz dana u dan. Biskup se nalazi uvijek na savezničkoj komandi.

Iz Like:

Danas se predalo 12 ustaša iz Kosiinja. Jedna grupa od 10 ustaša iz Kutareva, traži garanciju, među njima ima ko-ljaša. Broj ustaša u Brinju se povećao, došli su izvan Like.

SMRT FAŠIZMA I NARODNA ODPRODA NARODU!

Načelnik,
generalmajor

J. Štrpajčić

Izvjешće OZNE o stanju u Brinju iz 1945. godine

Znalo se da završavaju u Gospiću a poslije toga gubi im se svaki trag. Tek u novije vrijeme otkriva se pod kojim su okolnostima nestajali, o čemu će kasnije biti riječi. Na masovna i nehumana ubijanja uhićenih Hrvata upozoravali su tadašnji hrvatski komunistički prvaci, poput **Vicka Krstulovića** i **Andrije Hebranga**, dok je **Ivan Krajačić-Stevo**, kao jedan od tadašnjih visokih funkcionara UDB-e na jednom savjetovanju doslovce rekao:

«*Drugovi, prestanite konačno s likvidacijama. Ne zato što ja možda žalim neprijatelja, ja ne žalim ni moga oca, nego zato što se u narodu kuje i ruje. Ubijanjem se stvaraju samo novi neprijatelji.*» Nažalost, ti će ljudi zbog tih svojih stavova biti likvidirani (Hebrang) ili postati politički marginalci, bez ikakvog većeg utjecaja na kasnija zbivanja. (*Radelić*)

Pokazat će se da dio nositelja tadašnje vlasti nije bio sposoban kontrolirati svoje osvetnike, koji su davali povoda mnogim Hrvatima da prihvate ustaške tvrdnje da je partizanski pokret zapravo velikosrpski pokret. U nehumanom odnosu prema poraženima isprepletali su se poslijeratni komunistički radikalizam, poznat i u ostalim komunističkim zemljama i srpski šovinizam. Ovaj posljednji bio je oduševljen slomom NDH i tražio je osvetu za *počinjena zlodjela ustaša prema Srbima u ratu*. Naravno da ovakvi postupci nisu mogli biti prihvatljivi za hrvatsko pučanstvo, zbog čega ono ne prihvaća tu ideologiju i ne ulazi masovnije u Komunističku partiju. To je posebno zabrinulo komunističke čelnike. Prema jednom biltenu iz 1947. posebno ih je zabrinjavao podatak o vrlo malenom udjelu Hrvata u KP. Srbi su u mnogim mjestima čak višestruko prevladavali u odnosu na njihovo brojno stanje. U tom se materijalu navodi se da su «*upravo katastrofalni i nepovoljni omjeri za Hrvate bili u Brinju, Donjem Miholjcu, Ogulinu i Petrinji*» (*Radelić*).

Pojedini naši sugrađani gube pravo izbornog glasa zbog *neprijateljske djelatnosti*.

9.2. Blajburška tragedija

Iz logora i križnih putova vraćaju se zarobljenici, psihički i fizički iscrpljeni. Nažalost, teško je točno rekonstruirati sva zbivanja, jer je većina sudionika umrla. Ipak, preostala sjećanja ostati će zapisana u ovoj knjizi kao spomen na najveću tragediju koju je ovaj kraj u svojoj povijesti preživio.

Kaže se da je osvetna pobjednika nad pobijedjenim sastavni dio pobjede. Blajburška tragedija jedna je od najvećih tragedija hrvatskog naroda. Dogodila se nakon prestanka vojnih operacija i potpisivanja primirja. Dakle, radi se o ratnom zločinu definiranom odredbama međunarodnog ratnog prava. O tome su napisane brojne knjige i članci. Da li se radilo o “*čišćenju palube*” kako su to naveli Englezi ili je najbliža istini izjava visokog partizanskog funkcionara Milovana

Bleiburško polje 1945. godine

Dilasa, koji je jednom prilikom rekao: *“Oni su jednostavno morali umrijeti da bi Jugoslavija mogla živjeti i opstati”*. Pobjednik u ratu mogao je diktirati vojna i politička rješenja, a da za nehumane zločine nije morao nitko odgovarati. Nažalost, i ovaj segment naše povijesti nije do kraja istražen i rasvijetljen.

Na Bleiburgu se zateklo dvadesetak naših sugrađana. O tom stradanju, ali i o teškom poslijeratnom životu, ispričali su nam je svoje doživljaje dva učesnika: **Jure Tominac - Filipov**, rođen 1927. i **Marko Vuković-Pernar** rođen 1922. Juru je kraj rata zatekao kao pripadnika Ličkog zdruga na području južne Like. Nakon partizanskih operacija i stvaranju vojne premoći Jurina se postrojba izvlači pravcem Karlobag - Senj - Rijeka - Trst. Dolaskom u Trst dobivaju naredbu da se vrate natrag u područje Generalskog Stola. Međutim, tijekom noći najveći broj vojnika napušta postrojbu i jednostavno nestaje, vjerujući da više nema nikakvih mogućnosti za obranu. Zapovjednici su jednostavno ostali bez glavnine vojske. Jurina skupina nakon toga kreće prema Austriji, s ciljem predaje engleskoj vojsci, vjerujući u njihovo humano postupanje. Jedan dio vojnika i časnika odmetnuo se u šumu, shvativši tragično i vrlo neizvjesno stanje, osobito nakon saznanja o postupanju sa zarobljenicima tijekom povlačenja.

Dolaskom na Blajburško polje stupili su ustaški časnici u kontakt s Englezima, tražeći prolaz dalje prema Austriji. Dobivaju ultimatum da se odmah moraju bezuvjetno predati i razoružati. Izlaza nije bilo; prihvatili su razoružanje, vjerujući da će se prema njima postupiti u skladu s međunarodnim ratnim pravom. Međutim, od toga nije bilo ništa. Predani su partizanima koji su odmah počeli s vrlo nehumanim postupcima. Na Blajburškom polju ustrojena je jedna povećana skupina vojnika, koja je upućena prema Dravogradu. Tamo su 15. svibnja 1945. pritvoreni na željezničkoj stanici i okolnim većim zgradama. Grupirali su ih prema kotarevima iz kojih su rodom. Ljudi iz kotara Brinje našli su se na začelju stroja. Nakon toga nagurani su u okolne zgrade. Zbog stalnih izdvajanja pojedinih skupina shvatili su što im se sprema. Neki od njih plakali su od straha. Naređeno im je da se skinu do gaća, nakon čega su po četvorica vezani i odvođeni na porušeni željeznički dravski most na strijeljanje. Rijeka Drava postala je velika grobnica. Dosta je vojnika bilo samo ranjeno, ali su ih ubijeni povlačili u vodu gdje su se udavili. Čitav dan čula se pucnjava iz pješačkog naoružanja. Ta masovna ubijanja trajala su čitav dan i noć. Ujutro je iz nepoznatog razloga to prestalo. Stajničani - njih dvanaest, koji su se igrom slučaja zatekli na začelju kolone uspjeli su preživjeti.

U Dravogradu je formirana nepregledna kolona koja je krenula prema Hrvatskoj. Partizanski pratitelji na konjima tjerali su zarobljenike brzim korakom. Taj brzi tempo nije mogla pratiti većina izmorenih i izranjavanih ljudi. Svi koji su pali ubijeni su na licu mjesta.

Dolaskom u Hrvatsku situacija se malo poboljšala. Pratili su ih drugi pratitelji i nije bilo u početku maltretiranja kao u Sloveniji. Neki su uspjeli izići iz kolone i otići kući. Međutim, putem je većina tih ljudi stradala, naišavši na razne ekstremne skupine i neprijateljski raspoložena pravoslavna sela. Dakle, bilo je vrlo rizično izići iz kolone.

Međutim, dolaskom u Sisak situacija se mijenja nagore. U srpskim selima napadaju ih civili kolcima i drugim predmetima. Dosta je ljudi stradalo u tim napadima. U hrvatskim selima narod im je davao jelo i vodu, iako su partizanski pratitelji i osiguranje to sprječavali. Kolona je dalje krenula prema Popovači, Banovoj Jaruzi i Daruvaru. Na stočnom sajmu u Daruvaru izbila je svađa između partizana i hrvatskih civila koji su htjeli pomoći stradalnicima. Iako je bilo opasno, tamošnje su žene bacale preko partizanskog osiguranja hranu zarobljenicima. Te hrabre žene govorile su partizanima: *“Vas smo hranili četiri godine a njih ćemo četrdeset, to su naši sinovi, braća i muževi”*.

Nakon kraćeg oporavka krenuli su dalje prema Pakracu. Tu su odvojena mlađa godišta, koja su puštena kućama. Jure je i dalje ostao u logoru. Iz Pakraca je upućen u logor u Novskoj (vjerojatno u Jasenovac) i na kraju u Požegu, gdje je većinu zarobljenika zbog izgladnelosti i umora izdala snaga. Nakon presude vojnog suda uspio je ishoditi oslobađajuću presudu i dobiti propusnicu za odlazak kući, riješivši se daljnjih patnji.

Treba napomenuti da većina oslobođenih nije uspjela nikada doći svojim kućama, već su stradali tijekom puta. Oni koji su imali rodbinu u Zagrebu zadržali su se neko vrijeme kod nje, a oni koji nisu, krenuli su u Liku i zauvijek nestali negdje na putu pod nepoznatim okolnostima. Jure je putem čuo o tim stradanjima, poglavito o stradanju civila u Josipdolu. Tamo je, naime, postojala nekakva rampa gdje su nedefinirani ekstremisti *“kontrolirali”* povratak ljudi u brinjski kraj. Još i danas je tajna tko je to, i u čije ime organizirao. Veliki je broj ljudi završio svoj život na tim *“cestama smrti”*. Bacani su u razne jame ili su jednostavno netragom nestali. Da li je to bila osveta za počinjene pojedine ustaške zločine tijekom rata ili nekakva četnička aktivnost, teško je bez detaljnijeg istraživanja reći.

Jure je znao za stanje u Josipdolu, te je odlučio pronaći prijevoz iz Karlovca prema Lici, smatrajući to sigurnijim rješenjem. Nakon nekog vremena doznao je da uskoro kreće vojni kamion preko Kapele za Brinje. Zamolio je partizane da ga prime, i njegovoj je molbi udovoljeno. Uspio je na ovaj način prijeći famozan Josipdol i stići u Stajnicu. Nakon nekog vremena pojavio se u selu a da ga putem do kuće nitko nije prepoznao, od iscrpljenosti i patnji kroz koje je prošao. Kada se oporavio upućen je na dosluženje vojnog roka u JNA. Danas živi u Kanadi.

Preživjeli su nakon povratka kućama ispričali pojedinim partizanskim dužnosnicima, koji su se nalazili na višim razinama tadašnje vlasti, što se sve događa u Josipdolu. Ubrzo je famozna rampa *“ukinuta”* i osiguran kakav - takav siguran promet prema brinjskom kraju.

Marka Vukovića-Pernara rat je zatekao na gradnji tunela u Austriji. Tamo je radio 13 mjeseci. Plaća je bila jako loša, a uvjeti vrlo teški, zbog čega je obolio. Zbog toga vraća se u Hrvatsku. Tijekom 1943. mobiliziran u 19. ustašku bojnu u Brinju kojom je zapovijedao **satnik Mile Mesić**. U sastavu njegove satnije bilo je dosta muslimana, koji su se pokazali kao odlični borci.

Krajem rata, u travnju 1945, bojna se uslijed snažnog partizanskog djelovanja povlači iz Brinja prema Karlovcu, pa nadalje prema Zagrebu i Sloveniji. Kod Dravograda ga je zatekla ista sudbina kao i Juru. Nalazio se u koloni gdje je velik broj zarobljenika likvidiran. Marko je do Maribora nosio domobransku kapu na kojoj je bila ustaška oznaka. Igrom slučaja uspio je na cesti naći domobransku oznaku koju je stavio na kapu. Odmah su na početku partizani odvojili domobrane od ustaša. Ušao je zbog novih oznaka na kapi u domobransku skupinu. Ustaše su najvećim dijelom odmah ubijene na licu mjesta.

Prošavši Sloveniju, kolona je došla u Zagreb. Tu su se kratko zadržali nakon čega kreću prema Bjelovaru, Osijeku, Beogradu, da bi na kraju su završili u Pančevu. Tijekom putovanja bile su česte likvidacije zarobljenika. Odvojili bi dio kolone, uglavnom sa začelja, te bi ih poubijali. Kad su stigli u Beograd od skupine zarobljenika ustrojen je radni bataljun, koji je radio na području Beograda na izgradnji višekatnih zgrada. U logoru je opet teško obolio. Na traženje istražnog suda iz Beograda prebačen je u Gospić na suđenje. Presudom od 28. prosinca 1945. osuđen je na 18 godina zatvora i 10 godina gubitka građanskih prava.

Nakon pravomoćnosti presude prebačen je u Sisak, gdje je bio sabirni logor za osuđenike. Na čelu tog logora bio je Hrvat **Ivan Tomljenović**, vrlo strog i surov čovjek. Iz Siska je prebačen u zatvor Lepoglavu, gdje su također uvjeti bili vrlo teški. Čuvari su uglavnom bili lički i

kordunaški Srbi, koji su se izivljavali na zarobljenicima. Nakon kraćeg vremena uputili su ih na prisilni rad u Beograd, gdje su izvodili teške građevinske radove, uglavnom ručno i bez pomoći mehanizacije. Kazivač se sjeća nošenja svježeg betona i ostalog materijala na više katove, što je zahtijevalo izuzetnu fizičku spremu. Upravnik radnog logora bio je neki Crnogorac, koji je bio human prema zatvorenicima. Prebacivali su radne norme i za prebačaj dobivali novčana sredstva kojima su u kantini kupovali razne potrepštine, čime su poboljšali ionako teške životne uvjete. U zatvoru je proveo 5 godina, jer su navodno intervenirali pojedini stajnički komunisti koji su ga uspjeli osloboditi daljnje kazne.

Osim fizičkog maltretiranja pojavljivale su se zarazne bolesti od kojih su logoraši masovno obolijevali. Logoraš **Mato Radinčić - Ban** iz Stajnice umro je od tifusa u Beogradu. Teško bolesnog, u koloni do Beograda nosio ga je Marko Vuković. Da je ostao na putu zasigurno bi bio odmah ubijen.

Nakon isteka zatvorske kazne Marko se zaposlio kao miner u beogradskoj "Mostogradnji", radeći na temeljenju mostova i to u kesonima, poslu vrlo napornom i opasnom. Plaća je opet bila mala. S pojedinim Brinjanima prelazi na gradnju tunela na Zlatibor. Tamo mu kao dobrom sviraču povjeravaju osnivanje kulturno umjetničkog društva. Poduzeće im je kupilo nekoliko tambura i naši Brinjani počinju svirati. Kao dobri muzičari nastupali su po zabavama i priredbama, olakšavši tako svoj težak život.

Zbog nedostatka novca radovi su na tunelu prekinuti. Marko se nakon toga nastanio u Ljigu u Srbiji gdje je upoznao suprugu Zoru. Oženio se u 33. godini života, jer su ga ratna stradanja i zatvori omeli da ranije zasnuje obitelj. Danas živi u Zagrebu.

9.3. Poslijeratni "Križari" i četnici

Završetkom Drugog svjetskog rata nova vlast počinje zavoditi red i stvarati uvjete za normalizaciju života. U šumama se nalaze odbjegle skupine ustaša, četnika i domobrana koje se ne žele predati, uglavnom od straha od likvidacija, ali i "nastavka borbe protiv komunista". Osvetničko raspoloženje dijela srpskog stanovništva prema zarobljenim pripadnicima NDH najbolje oslikava reakcija lista *«Vjesnik»* od 20. srpnja 1945, koji je kao glasilo *Narodne fronte Hrvatske*, osudio šovinističke ispade pojedinih Srba koji su tvrdili "da se poremetio brojčani odnos između Hrvata i Srba zbog ustaških pokolja nad srpskim pučanstvom tijekom rata, pa je potrebno taj broj svesti na prijašnji odnos istrebljenjem domobrana" (Radelić). *Vjesnik* upozorava da se takva paklena teorija mogla roditi samo u zločinačkim glavama. U godišnjem izvješću CK KPH dat je veliki prostor velikosrpskom šovinizmu "koji je uzeo prilično jak zamah". (Radelić) Bilo je i pojedinačnih slučajeva da su članovi komunističke partije podržavali veze s odmetnutim skupinama. Na račun tih skupina razni kriminalci vrše pljačku i razbojstva po selima. Nisu bili rijetki slučajevi da su mnogi namještenici u tadašnjim zadrugama pod firmom «križara» opljačkali svoje zadruge.

Pojava "križara" posebno je bila masovna na području Like koja je svojim prirodnim i zemljopisnim pogodnostima stvorena za vođenje gerilske borbe. Nažalost, o ovom vrlo složenom problemu do sada se vrlo malo pisalo. Uvidom u dostupne arhivske materijale, iskazima pojedinaca i najnovijih stručnih istraživanja uspio sam sakupiti dosta kvalitetnog materijala, kojim se može donekle realno prikazati poslijeratno stanje na brinjskom području.

To je vrijeme vrlo velike aktivnosti ustaške emigracije. Koji su im bili politički i vojni ciljevi? Prvenstveno da se ubacivanjem izbjeglih ustaša iz inozemstva i u suradnji s križarskim

skupinama i simpatizerima pokušava nametnuti organizirano vojno, političko i upravno vodstvo, te omogućiti povratak članova bivše ustaške vlasti koji bi u pogodnom trenutku, nakon *očekivanog* (?) sukoba zapadnog svijeta sa SSSR-om, organizirali ustanak na rušenju Jugoslavije i obnove NDH. Treba napomenuti da je jedan od početnih ustaških ciljeva bilo oslobođenje šireg područja **Otočca i Brinja** i Požeške kotline, čime bi se stvorile osnove za daljnje širenje ustanka u Hrvatskoj. Te su operacije nazvane «10. travanj» i «Gvardijan». Međutim, ni komunističke vlasti ne stoje skrštenih ruku. Zbog uspješnog i pravovremenog ubacivanja agenata ali i ustaške izdaje, osujetili su ustaške namjere i uspjeli uhititi najveći broj ubačenih skupina.

Tko su zapravo bili *križari*? Treba napomenuti da su to isključivo bili pripadnici oružanih snaga NDH, koji su se borili protiv jugoslavenske komunističke vlasti. Vjera im je bila samo temeljno obilježje kojom su se željeli razlikovati od «*bezbožnih*» komunista. U njihovom pojednostavljenom shvaćanju vjerskih i nacionalnih kategorija, vjera je imala i važnu ulogu nacionalne identifikacije. Naime, vodstvo ustaškog pokreta odmah je na početku rata smatralo da je *partizanski pokret zapravo velikosrpski pokret predvođen komunistima - nevjernicima i Srbima protivnicima bilo kakve hrvatske državnosti i samostalnosti*. Ipak je u stvarnosti značajan broj Hrvata bio u partizanskom pokretu, osobito u Dalmaciji i Istri gdje u narodu nije prihvaćena talijanska okupacija, što je u stvarnosti naišlo na povoljno tlo za razvoj partizanskog pokreta. Danas se može reći da su Hrvati u početku činili glavninu u komunističkom pokretu, iako će kasnijom promjenom odnosa snaga i radikalizacijom komunističkog pokreta to krenuti sasvim drugim pravcima.

Pozivanje na Krista, dakako, ne znači da su križarske skupine bile vjerski pokret. Isto tako, oni nisu imali - osim imena - nikakve veze s prijeratnim pokretom križara, jedne od struja u Hrvatskom katoličkom pokretu - hrvatske laičke katoličke organizacije *Veliko križarsko bratstvo*. U kampanji protiv Katoličke crkve komunističke su vlasti taj izraz rabile kako bi Katoličku crkvu proglasile odgovornom za podupiranje vojne pobune protiv režima («*križarska zavjera*»).

Ustaše su vjerovali u neizbježan sukob dotadašnjih saveznika - Zapada i SSSR i mogućnost raspada novostvorene jugoslavenske države. Njihovoj politici je pogodovao teror vojnih i civilnih vlasti, kolektivizacija sela, stvaranja velikih obaveza seljaka u davanju poljoprivrednih i drugih obveza. Pretpostavka o sukobu s Rusima pokazati će se netočnom, iz prostog razloga što su se tijekom proteklog rata do kraja iscrpili tehnički i ljudski resursi Istoka i Zapada. Svakom značajnijem vojnom analitičaru bilo je jasno da do šireg ratnog sukoba u skoroj budućnosti ne može doći, osim ograničenih ratova i kriza poput Berlina, Koreje, arapskog područja i slično. Toliko za uvod...

Treba napomenuti da su aktivnosti na pripremi križara počele prije sloma NDH. Kada se uvidjelo da će uslijed jačanja partizanskog pokreta i stvaranja novih međunarodnih političkih i vojnih odnosa Njemačka izgubiti rat, kod tadašnjih vojnih i političkih subjekata NDH počinje se stvarati zamisao da se *velebitsko područje treba pretvoriti u gerilsko područje*. Tamošnje pećine i zaklone trebalo je pretvoriti u logističke baze i zaklone koji će omogućiti efikasnu borbu i opskrbu. Koliko su u tome sudjelovali tamošnji ustaški vojni i civilni dužnosnici teško je bez detaljnijeg istraživanja dati ocjenu. Kolika je u tome bila uloga **Jole Bujanovića**, velikog župana Like i Gacke, pukovnika **Delka Bogdanić**, zapovjednika obrane Like i nižih zapovjednika poput **Franje Sudara** i **Bonaventure Baljka-Venture**, teško je reći. Dio političkih i vojnih zapovjednika NDH bio je protiv ovakvih akcija, svjestan svih rizika ali i međunarodne podrške partizanskom pokretu i obnovi Jugoslavije na novim osnovama. Posebno su se plašili odnosa partizana prema civilnom stanovništvu, jer bez pomoći naroda ovaj je pokret osuđen je na propast.

Neistražena je uloga njemačke strane koja je imala u planu *“ostaviti nakon povlačenja domorodačke skupine otpora koje bi stupile u akciju kada Nijemci počnu novu ofenzivu protiv oslobođenog jugoistoka”*. Navodno su Nijemci organizirali *“Jagdkomande”* - skupine, čiji je centar za područje Like bio u Gospiću. Koliko je to istina a koliko legenda, teško je reći bez temeljitog znanstvenog istraživanja dokazati.

Stanje na brinjskom području

Snažnim prodorom partizanskih snaga u travnju 1945. razbijena je njemačko-ustaška obrana Like, što je dovelo do velikog pokreta stanovništva i vojske. U čitavoj Lici ostalo je po različitim procjenama oko tri tisuće vojnika poraženih vojski, u većim i manjim skupinama. Neke druge procjene govore o 1000 ustaša i oko 350 četnika. Na širem području Otočca predalo se u tim završnim partizanskim operacijama oko 980 ustaša i domobrana. U **kotaru Brinje** predalo se 90, ali se oko 200 ustaša nastavilo boriti. OZNA je **2. svibnja 1945.** izvijestila više zapovjedništvo *“da je 150 ustaša u šumama brinjskog kotara podijeljeno u tri skupine”*, o čemu će više riječi biti u kasnijem izlaganju.

Rat križara i partizana na ovom području počeo je odmah nakon prolaza glavnih partizanskih snaga prema Istri i Trstu. Ta je borba bila krajnje surova sa značajnim obostranim gubicima. Već u svibnju 1945. jedna je skupina križara u Kapeli *“digla jedan partizanski kamion i ubila tri vojnika”*. To je navelo tadašnje vlasti na pokretanje šire vojno - policijske operacije ali i *“masovna hapšenja većim dijelom ustaških lica”*. U tim akcijama stradavaju brojni civili koji su se u značajnom dijelu solidarizirali s križarima (*Radelić*).

Na širem brinjskom području djelovale su tri skupine križara:

Skupina Stipe Javora, ustaškog logornika i satnika iz Brinja osnovana je 1945. Imala je oko 30 pripadnika. Kretali su se na području Brinja i obližnjeg Letinca. Tijekom 1947. ubili su dva partizanska vojnika koji su vodili zarobljene ustaše iz Brinja u Otočac. U stalnim sukobima s UDB-om najveći je dio pripadnika ubijen tijekom 1945. i 1946., da bi skupina bila konačno uništena u jesen 1947.

Skupina Mate Pavlovića Ižeka, ustaše iz Križpolja imala je 24 pripadnika. Djelovali su na području Križpolja i Lipica i nešto rjeđe na području Otočca. Skupina je uništena 1946. godine.

Skupina Marka Gerovca iz Jezerana, osnovana je 1945. godine nakon pada Brinja. Ona je okupljala pripadnike s područja Brinja, Jezerana i Stajnice. Imala je u početku oko 20 pripadnika. Podijeljeni u manje skupine djelovali su na širem području sjeverne Like, poglavito Brinja, Ogulina i Senja. Najviše su se zadržavali oko Otočca, Dabra, Jezerana i Stajnice. Godine 1946. ubili su **Milu Gerovca**, predsjednika mjesnog odbora Jezerane i jednog mladića. Napadali su posebno aktiviste lokalne vlasti. Nekoliko su puta provaljivali u zadružna skladišta u Jezeranama i Stajnici. UDB-a Ogulin u svom izvješću tvrdi da je skupina u cijelosti likvidirana početkom 1948. Međutim, u jednom se dokumentu iz tog vremena, u kojem se opisuje situacija iz 1948, kaže se *“da je skupina još uvijek aktivna i da je ustrojena posebna ekipa UDBE za njezino uništenje”*. Tada je dobila novo ime, jer je imala samo dva preživjela člana. Nazvali su je Skupina **Gerovac-Tominac**, iz razloga što je drugi član bio Stajničan **Luka Tominac**.

Posebno je interesantan ratni put Luke Tominca. Iz njegovog primjera vide se uzroci bježanja bivših vojnika u križare. Značajan broj Stajničana bio je u oružanim formacijama NDH. Nakon sloma najveći ih se dio predao, vjerujući da nisu počinili nikakav zločin i da neće biti zbog toga osuđeni. I u početku je bilo tako. Najveći je dio vojnika odmah pušten kući, dok su neki odmah mobilizirani u partizanske vojne formacije i upućeni u Istru i prema Trstu.

Međutim, dočasnici i časnici zadržani su u pritvoru u Brinju, da bi se utvrdila njihova eventualna zapovjedna odgovornost. Za koje se utvrdilo da nisu počinili nikakva nedjela pušteni su kućama. Kako su u međuvremenu ojačali radikalni i ekstremni elementi, o kojima je na početku ovog poglavlja bilo riječi, počela su se bez suđenja događati masovna uhićenja i ubojstva, prvenstveno u Gospiću. Uvidjevši novonastalu situaciju skupina pritvorenika u brinjskom zatvoru, među kojima je bio i Luka, odlučila je pobjeći, prethodno iščupavši zatvorske rešetke. Kući se nisu mogli vratiti, jedino im je preostala šuma. Partizani su odmah pokrenuli potjeru. UDBA i OZNA provode neviđeni teror nad civilima. Posebno se to odrazilo na zaselak Tominčevu Dragu čiji su stanovnici teško stradali zbog Luke. Veliki broj je osuđen na dugogodišnje zatvorske kazne i teška mučenja tijekom istražnih postupaka. Osobito je stradala rodbina i prijatelji.

Dana **10. ožujka 1948.** u Tominac Dragi je UDBA organizirala privremeni pritvor u jednoj napuštenoj kući. U pritvoru se nalazilo oko tridesetak stanovnika iz Stajnice, Lipica, Glibodola, ali i šireg područja.

Istražni centar bio je u jednoj obližnjoj kući, kamo su pritvorenici vođeni na saslušanja. Tijekom ispitivanja primijenjena je najgrublja sila istražitelja. Kazivači se sjećaju *da su ljudi bili zaplakani, modri, psihički i fizički u vrlo teškom stanju*. Najteže je bio kada bi pritvorenika položili na drvenu klupu, stavili mu dršku od drvene žlice u usta i na lijevak mu nalijevali vodu. Uslijed velikih količina vode pojavljivali su se teški bolovi u trbuhu.

Aktivnosti pripadnika UDBE svodile su se i na česte pretrese sela i okolnih šuma. Zaselak Tominac Draga bio je mjesec dana pod potpunom blokadom. Stanovništvo je dobilo naređenje da se isprazne svi štagljevi, odnosno da se na snijeg izbacijeno, kako bi se provjerilo da li se u njemu skrivaju križari. U jednom takvom pretresu pogiba u **siječnju 1948.** u svojoj kući **Nikola Perković-Pešić**, čovjek koji je prije rata radio u Belgiji i Francuskoj i bio član tamošnje socijalističke stranke. Vjerojatno je kao lijevo orijentirana osoba prigovarao partizanima zbog ovako brutalnog odnosa prema civilima. Nakon što nije *«htio odati»* gdje se nalazi njegov šogor Luka Tominac, biva prethodno brutalno pretučen i ubijen u kući u kojoj je stanovao. Nakon toga je mrtav izbačen iz kuće, da bi se prikazalo kao da je bježao. Njegov brat Ivica i šogorica Marija Perković dobili su naredbu da ga odmah sahrane ispred prozora kuće, zamotavši ga u jednu plahtu. Poslije desetak godina rodbina njegove posmrtno ostatke premješta na mjesno groblje i dostojno ga sahranjuje.

Kada se situacija u državi donekle normalizirala, Luka Tominac se predao **1955.** godine u mjestu Razvala tadašnjim vlastima. Međutim, postoje indicije da je bio izdan. Nakon provedbe sudskog procesa osuđen je na dugogodišnju zatvorsku kaznu u Staroj Gradišci, koju je većim dijelom odslužio. Da je bio ranije uhićen zasigurno bi nestao poput brojnih ljudi koji su vjerovali u svoju nevinost i pravičnost sudskog sustava. Nažalost to se nije dogodilo...

O drastičnom i nehumanom postupku iz toga vremena svjedoči i primjer **Mate Sertića-Aralice**. Na dan vjenčanja došli su pripadnici UDBE i odveli ga na saslušanje u Jezerane. Svatovi i rodbina počeli su negodovati, i uz sva uvjeravanja o njegovoj nevinosti, nisu mogli ništa pomoći. Protiv Mate pokrenut je sudski postupak i osuđen je na kraću zatvorsku kaznu. Njegova mladenka **Kata** dočekala je njegov povratak i na kraju su se vjenčali i zasnovali sretan brak.

Značajan je broj Stajničana osuđen na zatvorske kazne zbog sudjelovanja u oružanim formacijama NDH. Zbog toga su teško trpjele njihove obitelji. Zatvorske kazne izdržavali su u Gospiću, a one višegodišnje u Požegi, Staroj Gradišci i drugdje. Rodbina i prijatelji pomagala je zatvorenike i njihove obitelji. Nosili su im hranu i hrabрили ih da izdrže teške zatvorske uvjete. Iako su u to vrijeme stanovnici bili vrlo siromašni došla je do punog izražaja ljudska solidarnost i humanost.

Obitelj Pave Šprajca 1956. godine

Četničke snage

U okolici Stajnice nalaze se pravoslavna sela u kojima je za vrijeme rata bio razvijen četnički pokret. Nakon rata značajan broj četnika odmetnuo se u šume, čekajući poput ustaša svoju šansu za povratak na vlast. Svojim djelovanjem terorizirali su hrvatska sela. Zabilježeni su brojni njihovi upadi i pljačke na stajničkom području, osobito iz Plaškog i Glibodola. Plaški je posebno

bio jako četničko uporište. S tog je područja velik broj ljudi bio u četnicima. Međutim, kada su uvidjeli da je rat za njih izgubljen, u partizane se vratilo 66 četnika, i to ponajviše onih koji su ranije prebjegli iz partizana (*Radelić*).

Tu je bila najpoznatija skupina **Đude Šumonje**, pravim imenom *Đuro Šušnjar* iz Plaškog, koja je imala vrlo jak utjecaj među Srbima na širem području Korduna, Banovine i Like. Djelovali su na širem brinjskom području i u Plašćanskoj dolini. Počinili su nekoliko ubojstava i veliki broj pljački i prepada. Iako su se 1941. godine partizani i četnici ideološki razišli, u Lici su bili česti prijelazi iz jedne strane u drugu. Objegli četnici su osobito bili nemilosrdni prema nositeljima lokalne vlasti. U Glibodolu su zvjerski ubili **Stevu Sertića i Ostoju Ljuštinu**.

Kao partizanski kapetan i zapovjednik partizanskog Plašćanskog odreda, Đuda je u svibnju 1944. sa većom skupinom partizana i viših partizanskih časnika dezertirao u četnike. Zbog toga je imao velik ugled među reakcionarnim Srbima. Komunističkim je vlastima osobito stalo da ga što prije likvidiraju ali bez značajnijeg uspjeha. Zbog toga su vlasti njihove simpatizere preseljavali u druge krajeve tadašnje Jugoslavije.

Krajem 1947. godine Đuda je ubijen je u selu Vera kod Plaškog.

9.4. Gospodarsko i socijalno stanje

Počeci gospodarske i političke emigracije

U to vrijeme mladi ljudi svjesni nemogućnosti rješenja vlastite egzistencije masovno bježe u inozemstvo - "preko granjice", uglavnom u zapadne zemlje, koje u to vrijeme doživljavaju jak gospodarski razvoj i imaju velike potrebe za radnom snagom. U početku bi se zapošljavali u Sloveniji, bliže talijanskoj granici, da bi nakon toga u vrlo opasnim uvjetima prelazili granicu. Jedan od naših kazivača, a tadašnji emigrant **Josip Mesić-Šmit** (1930) krenuo je najprije iz Stajnice za Senj, te dalje u Rijeku. Iz Rijeke je vlakom krenuo za Divaču i Kozinu, pogranična naselja prema Italiji. Tijekom noći sa skupinom mladih ljudi krenuo je uz telefonski vod kao orijentir, prešavši granicu stigavši do Trsta. Tamo ih hvataju *karabinjeri* ali ih ubrzo puštaju. Da bi preživjeli i stekli bilo kakva sredstva za život zapošljavaju se "na crno" u pržionici riže, u sklopu koje je bilo partizansko skladište! Da bi se što prije izvukli iz

Skupina mladih Stajničana pedesetih godina prošlog stoljeća

Vršenje žita na treš

Košnja trave

opasnog Trsta krenuli su u prihvatni kamp u Napulju. Iz Napulja su krenuli u francuska mjesta Cannes, Nizzu i kasnije i u Paris. U to je vrijeme u Francuskoj zbog rata u Alžiru, bilo vrlo opasno živjeti. Da bi izbjegao odlazak u *Legiju stranaca* ili povrat u Jugoslaviju, Josip se zapošljava na poljoprivredi. Tu radi bez ikakve dokumentacije 2,5 godine, nakon čega legalizira svoj status.

Iz ovog je primjera vidljivo koliko su ljudi tada patili u borbi za boljim životom.

Zbog razorenog gospodarstva u državi vlada bijeda i neimaština. Hrana je strogo racionirana i dijeli se na "točkice". U gradovima je situacija još teža. Da bi prehranili čak na školovanju, roditelji im šalju kruh i nešto hrane. Jedini izlaz za preživljavanjem bilo je bavljenje poljoprivredom, stočarstvom i nešto malo obrtom. Međutim, zbog krize vlast je oduzela većinu krupne i sitne stoke, ali i sijena za njezinu ishranu. Ako se netko suprotstavljao oduzimanju, bio je proglašen da je ustaša ili antidržavni element. Nakon toga slijedile su rigorozne kazne.

U sklopu programirane kolektivizacije sela nove vlasti započele su raspodjelu Murkovićeve nacionalizirane imovine, posebno zemljišta. Zbog toga izbile su brojne svađe među potencijalnim korisnicima. Čelnicima Mjesnog narodno - oslobodilačkog odbora (NOO) Stajnica, **Mili Sertiću -Zorjanu** i **Juri Perkoviću - Biziću**, kao i ostalim suradnicima, bilo je vrlo teško zadovoljiti sve potrebe.

Sa sadašnje vremenske distance može se na razne načine cijeliti njihov rad, ali se mora priznati da su radili u vrlo složenim uvjetima.

Obradivalo se sve raspoloživo zemljište. Glavno pogonsko sredstvo za poljoprivredu bile su volovske i nešto rjeđe konjske zaprege. Tadašnji alati bili su primitivni. Motika i plug bili su temeljni alati. Plug je bio drven s vrlo

malim učinkom, što je zahtijevalo veliko učešće fizičkog rada. Najviše su se sijali krumpir, pšenica, ječam, zob i nešto raži.

U to se vrijeme osnivaju radne zajednice, koje nisu bile prihvaćene od strane Stajničana. Zbog toga je ljudima zapriječeno zatvorom, ali zajednica u Stajnici nikada nije osnovala. Godine 1946. javlja se opet pritisak na seljake zbog predaje *viškova poljoprivrednih proizvoda*, otkupa žita, mesa i drugih potrepština.

Zbog neizvršenja obaveza dolazila je milicija s izvršiteljima koji su čistili škrinje sa žitom, odvozili stoku iz štala i slično. Ako vlasnik imanja nije imao određene količine proizvoda iste je morao "kupiti". Novaca nije bilo, tako da je značajan broj domaćina završio na višegodišnjim zatvorskim kaznama.

Da bi nadomjestili nedostatak industrijskih proizvoda za koje nisu imali novaca, žene su se intenzivno bavile domaćom radinosti. Izrađivale su razne predmete od vune, poput čarapa, vesti (*maje*), zidnica, biljaca pa čak i suknenih hlača. U noćnim satima bavile su se *šljinganjem*, tkanjem, pletenjem, čijanjem perja i *necanjem*. Necanje je tehnika izrade zavjesa od konca dobivenog od konoplje. Od konoplje se tkalo platno za izradu plahti, slamnica, ručnika pa do torbi za školarce. Prodajom viškova poljoprivrednih proizvoda i radom muškaraca na kirijanju i kasnije na građevini zarađivao se prijeko potreban novac za nabavku industrijskih proizvoda i plaćanje raznih izdataka poput poreza i drugih obaveza.

Kazivači se sjećaju da su žene za vrijeme i neposredno poslije rata na leđima nosile hranu u Senj i otok Pag. Tamo bi je mijenjale uglavnom za sol i druge potrepštine. Onda bi pješačile u Karlovac, gdje bi za sol dobivale žito. Omjer je bio 1:5 u korist soli. Na razne načine bi žito dopremale u Stajnicu, time osiguravajući puko preživljavanje svojih obitelji. Takav način života i velika opterećenost, prehlade i iznemoglost bile su pogubne za krhki ženski organizam. Danima bi nakon povratka iz Senja ili Karlovca iscrpljene ležale u krevetima. Zbog ogromnog opterećenja i loše prehrane većina ih je rano umirala. To je bila njihova žrtva za obitelji i njihovo preživljavanje. Neka ovo bude spomen na te hrabre i skromne naše bake i majke.

Muškarci mlađe dobi odlazili su tijekom ljeta na poljoprivredne radove u Slavoniju gdje bi zaradu dobivali u poljoprivrednim proizvodima potrebnim za njihova domaćinstva. Osim zarade donosili

Spremanje sijena

Žetva

bi obilje pjesama i običaja iz krajeva u kojima bi radili. Šezdesetih godina prošlog stoljeća u državi se stvaraju veliki poljoprivredni kombinati. Trebalo je iskrčiti velike šumske površine kako bi se osigurale poljoprivredne površine. Evo opet posla za naše drvosječe i kirijaše. Veća skupina Tominaca odlazi u Šašnu Gredu kod Siska na kopanje panjeva. Taj posao bio je dobro plaćen tako da su naši vrijedni drvosječe zaradili dobre novce. Naši kirijaši još su kirijali na Ličkoj Jasenici, Gomirju, Šopači, Ravnoj Gori i Jasenku.

U to vrijeme Slovenija otvara brojna radilišta na izgradnji cesta, tunela ali i šumska radilišta. Organiziraju se radne brigade stajničkih minera i graditelja na ovim poslovima. Posebno su se istakli prilikom kopanja tunela kod Tržića i izgradnji šumskih cesta kod Kočevja i Maribora.

Iz inozemstva dolazi putem humanitarne udruge **UNRA-e** značajna pomoć u odjeći i prehrambenim proizvodima. Tako je u tom vremenu nastala jedna šaljiva pjesma koju je ispjevao **Tomo Perković**, poznatiji kao *ćaće Štenta*, lokalni veseljak i čovjek koji je imao dosta smisla za humor i poeziju:

*“UNRA šalje Tito prima,
odbor dili sebi i svojim,
što je došlo preko oceana,
dijelilo se preko socijala,
dijelilo se sedam-osam puta,
ja ne dobi ni starog kaputa.”*

Ova pjesma ispjevana je u nekoliko inačica, od kojih je postojala i ova:

*“UNRA šalje Tito prima,
Tito dijeli odborima,
Odbor dijeli, al ne svima,
Samo svojim kumovima”*

(Zabilježio Željko Holjevac po pričanju starijih kazivača)

Radne akcije

Za potrebe razvoja porušene zemlje osnivaju se radne brigade. Njihova je temeljna zadaća na brinjskom području rušenje potrebne drvene građe i njezina obrada za brojna gradilišta.

Omladina odlazi na omladinske radne akcije širom Jugoslavije. Najviše ih radi u Novom Beogradu na gradnji zgrada i infrastrukture, a neki odlaze i na prugu Šamac - Sarajevo i

Nova školska zgrada otvorena 1963., a zatvorena 1991. godine

druga gradilišta. Najviše se bune protiv odlazaka djevojaka njihove majke, osobito kada su saznale da će njihove kćeri na gradilištima biti odjevene u - hlače. *“Samo se kurve oblačidu u pantalone a ne poštene cure.”* Njihov patrijarhalni odnos nije pomogao kćerima da ne otiđu na akcije. Doduše, neke su se tamo zaljubile i udale za svoje prve ljubavi, međutim taj je broj bio sasvim malen.

Omladinske radne akcije

Započeta je izgradnja zadružnog doma u Stajnici, koji je poslije prenamijenjen za školu. Gradi se nova školska zgrada na Brigu, koja će biti nazvana **Osnovna škola Tominac Draga**. Sva su stajnička domaćinstva dobila obveze u radu i osiguranju građevinskog materijala tijekom gradnje ovog objekta. Najviše je ljudi angažirano na dopremi *melte* (pijeska) iz *Osrečiča*, kamena, paljenju kreča, izradi i prijevozu građe i slično. Zidari su bili iz Primorja, jer na području Stajnice nije bilo dovoljno ove struke.

Murkovićeve pilana i njezin poslijeratni rad

U Stajnici je obnovljena i Murkovićeve pilana, dakako, ne više u vlasništvu obitelji Murković. U početku radi s vrlo malim kapacitetima, te dva mlina koji prvenstveno melju za potrebe lokalnog pučanstva. Međutim, nakon puštanja pilane u pogon nastao je veliki i složen kvar, što je postrojenje izbacilo iz funkcije sve do 1949. godine. Tada za upravitelja dolazi po nalogu kotarske vlasti mladi Stajničan **Ivan Vuković - Jurišić**. Pod njegovim rukovodstvom pilana je ubrzo osposobljena i stavljena u puni pogon. Imala je jedan gater «*Esterer*» promjera 70 cm, sve pomoćne strojeve za doradu piljenica i brusionu pila. Parni stroj bio je srednjega kapaciteta, ali dovoljan za jednosmjernu liniju za prerez trupaca i primarnu obradu. Postojala su i dva para kamena za mljevenje žita, koja su zadovoljavala potrebe sela, ali i šire okolice.

Djelatnici Stajničke pilane 1950. godine. Ive Vlahinić, Mile Trtanj, Ivan Vuković - Jurišić, Nikola Sertić i Frane Šprajc

Godinu dana kasnije pilana je imala dovoljno drvene mase za rad u dvije smjene. i to isključivo za privatni rez s prorezom. Njome su se služili stanovnici našeg mjesta, Lipica, Glibodola, Dabra, Drežnice pa i šire. Godišnji kapacitet pilane bio je oko 20.000 m³ građe.

Početakom **1951.** godine pilana ulazi u sastav Drvnog kombinata Brinje kao zaseban pogon s odvojenim računovodstvom. U to je vrijeme pozitivno poslovala, pa je za 1952. godinu pokrila gubitak kombinata u iznosu od 7.000.000 dinara. Isplaćivale su se redovito plaće i svi troškovi poslovanja. U to vrijeme prikupljana su zasebna sredstva za izgradnju ribnjaka kako bi se povećao broj zaposlenih Stajničana, što je naišlo na nerazumijevanje kotarskih vlasti u Brinju. To je pomrsilo njihove računice, jer je trebalo pokrivati zaradom stajničke pilane gubitke kombinata, ali i osigurati sredstva za gradnju nove ciglane i tvornice noževa u Brinju. Da bi to spriječili, kažnjavaju upravitelja pilane smjenom, jer se vjenčao u crkvi, što je za ono vrijeme bilo veliki grijeh. Njega je naslijedio **Luka Pernar**. Međutim zbog nestručnosti u radu i krivih planova razvoja, cijeli brinjski kombinat doživljava gospodarski krah. Kada su politički centri moći uvidjeli da se zbog nedostatka stručnog osoblja ne može dalje raditi i da će nastupiti nezadovoljstvo radnika, pozvali su opet Ivana Vukovića na čelo pilane. Uz pomoć **Mile Trtnja i Nikole Krznarića** pokušava opet postaviti pogon na zdrave noge. Pilana radi punim kapacitetom, ali ovaj puta u tri smjene. Proširena je djelatnost eksploatacije šume, izradu pilanskih trupaca i ostalog drvnog asortimana. Imali su u prosjeku tri do četiri radilišta koje su vodili manipulanti **Zdravko Movrić**, ujedno i glavni poslovođa i zamjenik upravitelja, **Mijo Rajković-Sokol, Pave Perković, Marko Vuković i Ivan Tominac**. Financije je vodio **Frane Šprajc** a skladištar je bio **Tomo Šprajc**.

Ovime je Stajnica imala vrlo veliku zaposlenost ali i prosperitet za daljnji razvoj. Otvaraju se tijekom **1953.** godine sve veća šumska radilišta, što je dovelo do povećanja zaposlenosti, osobito kirijaša sa volovskim i konjskim zaprekama. Prijevoz oblovine i drveta za ogrjev vršio se dijelom kamionima do željezničke postaje Plaški, ali i do riječke i senjske luke. Na pilani se provodila učenička praksa za buduće drvene stručnjake, a posjećuju je razne državne delegacije i strani investitori kao uspješno poduzeće.

Ali ova perspektivnost nije dugo potrajala. Godine **1957.** za vrijeme odsutnosti upravitelja Vukovića dolazi skupina zatvorenika iz Stare Gradiške i u pratnji milicije započinju demontažu strojeva i opreme koji su odvezeni u zatvor Stara Gradiška, i tamo montirani. Domaće stanovništvo, svjesno svoje gospodarske propasti, održava protestne zborove, ali bez uspjeha. Pilana postaje samo maleni pogon bez daljnje perspektive.

Od tog vremena Stajnica je osuđena na gospodarsku propast, što će ubrzati daljnja iseljavanje stanovništva sve do današnjih dana.

9.5. Kulturne aktivnosti

Sredstvima i materijalnom pomoći pilane razvija se društveni rad u Stajnici. Osniva se Vatrogasno i kulturno-umjetničko društvo s vrlo kvalitetnim instrumentima, koji su kupljeni dobrovoljnim priložima radnika. Poznati su brojni vrsni tamburaši u Lipicama i Stajnici. U vremenu od 1950. pa do 1960. poznati muzičari bili su mladići iz Lipica: **Zvonko, Veka i Krešo Smolčić i Marinko Vidaković**. U Stajnici su bili **Nikola i Jure Perković-Svitina, Mate i Branko Perković-Palament, Petar Sertić-Zorjan, Pave Radinčić-Ban, Marko Movrić i Mile Sertić-Aralica**. Za vrijeme službovanja učitelja **Jure Dubravčića** razvija se tamburaška sekcija, koja je bila najpoznatija u ovom dijelu brinjskog kraja. Dolaskom učitelja **Drage Gračanina**

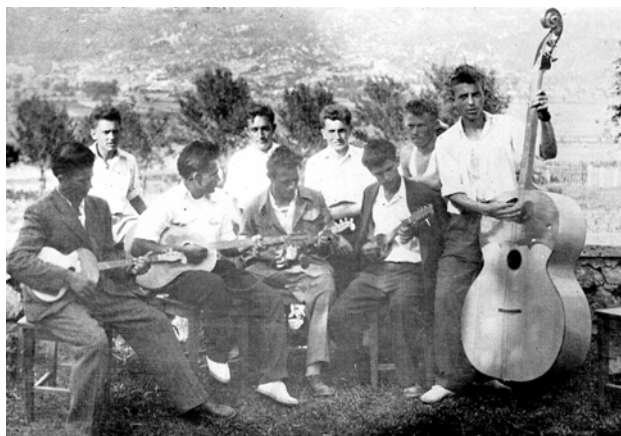

Školski folklor iz 1959. godine. Stoje slijeva: Pave Radinčić, Petar Sertić - Zorjan, Pave Vlahinić, Marko Mesić, Nikola Perković - Svitina, Marija Sertić - Mijatova, Nevenka Mesić - Šmitova, Katica Vučetić, Katica Sertić - Mijatova, Đurđa Sertić - Šmitova, Jure Perković - Svitina, Mate Vučetić - Antonov, Marko Sertić, Ivan Jelić, Nikola Perković - Palament; sjede: Mile Sertić - Aralica, Vera Sertić - Porkulica, Drago Gračanin - voditelj i upravitelj škole, Anka Sertić - Božičkova, Ivan Vuković - Barakaš i Mile Perković - Štenta

razvija se uz tamburaše i folklorna sekcija. U to vrijeme osvojene su brojne nagrade. Gostuju u okolnim mjestima pa i šire. Razvijaju i njeguju poznatu ličku narodnu pjesmu i plesove. Propašću pilane 1958. prestaju s radom sve sekcije. Svi naknadni pokušaji ostaju bez uspjeha.

Nakon tih nemilih događaja društveni život mladih sveo se na održavanje poznatih *prela* i *čijača*.

Svake nedjelje nakon mise u Murkovićevom dvoru sakupljali bi se ljudi i uz piće zabavljali. Tu bi se našli mladići koji bi zasvirali, tako da bi se često orila i pjesma. Svirači su bili **Joso Perković-Žučo, Frane Perković-Žrdonja, Joso Murković-Brko, Mate Sertić-Jurum, Cveto**

Skupina mladića sa žičanim instrumentima: Tomo Sertić, Joso Vuković, Petar Perković i Marko Vidaković

Mesić-Matešin, Ivan Mesić-Ivančić, Marko Perković-Žrdonja, Marko Mesić-Dako, Mile Vuković-Kuta i Mile Perković-Ujak.

Stajnica je 1953. godine dobila sektorsku ambulantu, koja se nalazila u Murkovićevom dvoru. Ovo je olakšalo domaćem stanovništvu zdravstvenu zaštitu. Veliki broj starijih muškaraca bolovao je u to vrijeme od "kamen na plućima", odnosno silikoze od dugotrajnog rada po tunelima i cestogradnji.

Elektrifikacija Stajnice provedena je **1967.** godine, kada su u povijest otišle petrolejke i stakleni cilindar kojega je trebalo često čistiti da bi se stvorila kvalitetna rasvjeta. Najviše zasluga za elektrifikaciju imao je **Branko Krznarić**, predsjednik Mjesne zajednice Stajnica. Uspostavom samostalne hrvatske države **1990.** godine provedena je telefonizacija naselja, a završena su i asfaltiranja putova.

KUD Sinac

Započeto je sa izgradnjom vodovoda koji je obuhvatio većinu naselja. Osnovano je i lovačko društvo «Kapela» s oko trideset članova. Organiziraju se domaćinski tečajevi za žene. Za vrijeme državnih i vjerskih praznika organiziraju se proslave i zabave.

Danas se društveni život sveo na godišnja druženja za *Mandalenu* i nešto rjeđe za *Petrovu* i *Katarinu* u Tominčevoj Dragi i razne druge prigode. Skupina Stajničana uključena je u Zagrebu u KUD «Sinac», koje njeguje ličke tradicionalne pjesme i ostale običaje. Za svaku godišnju skupštinu Zavičajnog kluba «Stajnica» organizira se prigodan kulturni program koji odiše ličkim melosom. Tambure su i nadalje popularne kao i harmonika. U tim su aktivnostima danas najaktivniji **Mirko** i **Zdravko Perković-Gego**, **Ana-Marija Vuković**, **Marica Bedross**, rođ. **Perković**, te **Zdravko Perković-Antulić** i nastavnik u mirovini **Jure Perković-Svitina**.

Nažalost, ove aktivnosti pomalo zamiru.

9.6. *Vatrogasno društvo*

pripremio Zvonko Dumenčić

Organizirano vatrogasno na području Stajnice pojavljuje se tek nakon Drugog svjetskog rata. U okviru protupožarne zaštite pilane, osnovano je **1950.** godine DVD «Pilana» čiji je inicijator bio tadašnji upravitelj pilane **Ivan Vuković-Jurišić**. On je ujedno bio i prvi tajnik društva. Predsjednik društva bio je **Mate Sertić-Aralica**, zapovjednik **Nikola Sertić** iz Jezerana a spremništar **Tomica Štefanić**. Zbog organizacijskih promjena ali i potreba za širim djelovanjem protupožarne zaštite osniva se **1953.** godine novo društvo; Dobrovoljno vatrogasno društvo Stajnica. Osnivači su bili **Mate Sertić-Jurum**, zapovjednik, **Joso Murković-Brko**, predsjednik, **Slavko Šprajc-Čabran**, tajnik, **Zdenko Movrić**, blagajnik, **Marko Mesić-Dako**, spremništar, **Zvonko Dumenčić**, strojar. Članovi društva bili su **Mate Sertić - Jurum mladi**, **Joso Mesić**, **Franjo Brbot - Jureškov**, **Pepo Perković - Frančev**, **Joso Perković - Žučo**, **Marko Mesić - Teče**, **Tomica Štefanić**, **Slavko Šprajc-Lugar**, **Joso Perković-Antulić**, **Tomo Dumenčić-Lugar**, **Ivan Šprajc - Miškac**, **Marko Mesić - Dako II**, **Franjo Murković - Franić** i **Mirko Mesić - Matešin**.

Društvo je imalo oko 20 članova. Od opreme je imalo ručnu pumpu, motorni agregat, 30 metara crijeva, desetak lopata i krampova, 10 svečanih i 20 radnih odijela. Opremu je djelomično osigurao Vatrogasni podsavez Brinje. Na vatrogasnom natjecanju u Brinju, održanom 1954 godine, od osam vatrogasnih ekipa Stajničani su zauzeli drugo mjesto. DVD

je imalo i tamburaško društvo u kojem su nastupali **Petar Sertić - Zorjan, Pave Radinčić - Ban, Marko Movrić - Mlinaričin i Mike Perković - Svitina**, dok je voditelj i učitelj bio **Jure Perković - Svitina**. Godišnje su se održavale 3 - 4 vatrogasne zabave na Dvoru. Zabave su održavane prigodom tadašnjih državnih praznika, poput Praznika rada - Prvog svibnja, Dana republike - 29. studenog, Dana ustanka i drugih. Kulturni je život u to vrijeme bio dosta razvijen. Na vatrogasne zabave dolazila je cijela Stajnica, kao i mještani okolnih naselja, poput Jezerana, Lipica, Križpolja. Organizirana su natjecanja na kuglani, kao i bacanje kamena s ramena. Za nagrade se dijelila janjetina i rakija. Žene su pomagale u organizaciji zabava, pekući kolače i kruh. Naši su Stajničani u to vrijeme bili vrlo složni i radišni, tako da su rezultati na svim poljima bili vrlo značajni.

Od većih požara na čijem je gašenju sudjelovalo naše društvo bilo je gašenje štale **Mile i Marka Murkovića - Jivanova**. Tu je stigla pomoć i od susjednih društava iz Jezerana i Brinja. Pomagalo je i lokalno stanovništvo. Požar je uspješno ugašen. Društvo je sudjelovalo u gašenju požara na stambenoj zgradi u Lipicama, zaselak Pernari, koji je također uspješno ugašen. Godine 1956. izgorjela je štala **Luke Sertića-Miša**, nažalost, nije se mogla spasiti. Zbog dobre obuke i visoke stručnosti vatrogasaca nije bilo povreda ljudi i većih šteta.

Postojala je dobra suradnja DVD-a s tamošnjom osnovnom školom, a od učitelja su se istakli u radu i aktivnostima **Milan Banić, Drago Gračanin, Miloš Rabljenović, Ljerkica Mešić**, ali i ostali u skladu s svojim mogućnostima.

Autor se ovom prilikom ispričava svima onima koji su eventualno izostavljeni u ovom prilogu, jer je od vremena u kojem je djelovalo DVD proteklo preko pedeset godina.

Literatura:

Zdenko Radelić, *Križari-gerila u Hrvatskoj 1945. -1950.*, Zagreb 2002,

A. Vukić, *Velebitski vukovi*,

J. Jurčević, *Represivnost jugoslavenskog sustava u Hrvatskoj 1945. godine*,

Josip Grbelja, *Velebitska sudbina pričuvnog pukovnika Delka Bogdanića zemunica neidentificiranih*, *Senjski zbornik 29/2002*,

Mičo Medić, *Obavještajna služba na području Like, Dokumentacija Hrvatskog državnog arhiva* (Izveštaji o oružanim bandama u Hrvatskoj, 25. 10.1945., Banditizam-Ogulin, Banditizam-Gospić, Neprijateljski rad popova, Pregled neprijateljske aktivnosti 1948. Izveštaji MUP-a NRH od 10. 8. 1946., Banditizam od 1945.-48., 17.7. 1948., Savjetovanja OZN-e za Hrvatsku i dr.)

Kazivači:

Ivan Vuković-Jurišić,

Nikola Mesić-Perković,

Zvonko Dumenčić,

Jure Perković-Svitina,

Jure Tominac-Filipov,

Marija Mice Movrić,

Frane Tominac-Belac,

Stjepan Tominac-Tončin,

Dragica Tominac, rođ. Perković,

Marko Vuković-Pernar,

Josip Mesić-Šmit